

בדין שהחיינו על תפילין

א.

דעת הרמב"ם שמברכים שהחיינו על עשית תפילין

כתב הרמב"ם (פי"א מברכות ה"ט): "כל מצוה שהיא מזמן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה, וכן כל מצוה ומצוה שהיא קניין לו כגון ציצית ותפילין ומזוזה ומעקה, וכן מצוה שאינה תדירה ואינה מצויה בכל עת שהרי היא דומה למצוה שהיא מזמן לזמן, כגון מילת בנו ופדיון הבן, מברך עליה בשעת עשייתה שהחיינו, ואם לא בירך על סוכה ולולב וכיוצא בהם שהחיינו בשעת עשייה, מברך עליהן שהחיינו בשעה שיצא ידי חובתו בהן, וכן כל כיוצא בהן".

מבואר ברמב"ם דאיכא ג' סיבות המחייבות בברכת שהחיינו במצוות: א. מצוה שהיא מזמן לזמן, כגון נר חנוכה. ב. מצוה שהיא קניין לו, כתפילין. ג. מצוה שאינה תדירה ואינה מצוה בכל עת, כפדיון הבן (הדומה למצוה הבאה מזמן לזמן). והנה הסוג הראשון (מצוה שהיא מזמן לזמן) והשלישי (מצוה שאינה תדירה) מבוארים להדיא בגמ' דידן. עניין נר חנוכה (הסוג הראשון) נדון בסוג' בפ' במה מדליקין (שבת כג.) בסוגיא דחנוכה, וכן בפ"ד דסוכה (מו.), לעניין סוכה ולולב. עניין פדיון הבן (הסוג השלישי) מבואר בשלהי פסחים (קכא:), וכן מבואר הוא במנחות (עה:) ובברכות (לז:), לעניין כהן העומד ומקריב מנחות בירושלים, ועי"ש ברש"י "אם לא הביא מנחות ימים רבים". אולם הסוג השני (מצוה שהיא קניין לו) לא מבואר להדיא בבבלי בשום מקום, ומקור הרמב"ם לכך הוא מהתוספתא בברכות (פ"ו ה"ו): "העושה תפילין לעצמו אומר ברוך שהגיענו וכשהוא מניחן אומר להניח תפילין".

ב.

דעת תוס' בסוכה מדיוק הסוגיה במנחות שאין מברכים

אמנם בתוס' בסוכה (מו. ד"ה העושה) מבואר דמדיוק הסוג' בפ' התכלת (מנחות מב:) משמע שאין מברכין שהחיינו על עשית תפילין, דדייקו שם מברייתא שלא

מנתה בתפילין אלא ברכת להניח ועל מצות, דלא סבירא לן לברך על העשיה של תפילין לעשות (כהירושלמי), כיוון שאינה גמר המצווה עי' שם, וכמו כן יש להוכיח שגם אין מברכים שהחיינו על עשית התפילין מדלא מנתה להו, וחתרו התוס' למצוא טעם לחילוק בין מקומות שתקנו לברך שהחיינו על מצוות, כמו בלולב ופדיון הבן וקריאת מגילה, לבין עשית תפילין וציצית והלל, שלא תיקנו כן, וכתבו התוס' שהדבר תלוי במצוות שיש בהן שמחה (וקשה מהלל, שאין לך שעת שמחה גדולה ממנו, אלא שצ"ל שאינו מצוה בפ"ע, כמ"ש אפשר ישראל עושין פסחיהם ונוטלים לולביהן וכו', כ"ה בבבאור הגר"א בשו"ע המובא לקמן). אח"כ כתבו, בשם רב שרירא, דעל כלים חדשים נמי אין מברך, דבעינן דבר דאתי מזמן לזמן, והקשו ע"ז מפדיון הבן (וכמו"כ יש להקשות מכהן המקריב מנחות בירושלים הנ"ל), עי' שם.

וכדברי התוס' כ"ה בספר העיטור (ש"ג ח"ב) בשם רב עמרם ופסק כן גם בשו"ע (אור"ח ס' כב), דלא כתב שם לברך שהחיינו אלא על טלית חדשה מדלא גרע מכלים חדשים, וכנראה משום דתפילין לא הוו בכלל כלים חדשים, מדהוו לשם מצווה גרידא ומצוות לאו להינות ניתנו, משא"כ טלית, שהיא נמי בגד, לא גרעא משאר כלים חדשים, ומכל מקום צ"ע קצת דהלא אין כוונתו בה אלא למצוה (ובעיטור שם כתב, שגם על לולב ועל סוכה מברכין מדין כלים חדשים. ואין מובן, דאם כן מה גרע תפילין מינה וצ"ע).

ג.

הגר"א מכריע כהתוספתא - אלא שלא דיברה אלא על עשיה

ממש

ובביאור הגר"א שם האריך בזה, וכתב דהן אמנם דעת התוס' בסוכה הנ"ל לדחות את התוספתא מקמי דיוק הסוגי' במנחות כנ"ל, אולם מתוס' מנחות (שם ד"ה ואילו) מבואר שאין לדייק כן, דכתבו דלמדו שם דאין ברכה על העשייה ממה שהיה יודע ששאלו לו לכל עניני ברכות ולא הורה אלא בברכות אלו (וכנראה כוונת הגר"א שממילא יתכן שעל ברכה אחרת, שאינה מכלל ברכת המצוות, לא שאל אותו), ואם כן נפל כל הבניין של התוס' בסוכה, וכ"ש אין בזה בכדי לדחות את מה שמבואר

בתוספתא להדיא, ולכן כתב הגר"א שהעיקר כמש"כ הרמב"ם, אלא שנראה לו (וכן פירש דעת הטור) שאין מברך אלא על מי שעשה תפילין לעצמו, ואנו אין לנו רגילות לעשות אלא ע"י הסופר. זהו תורף דבריו השייך לענייננו כעת (ולשון הרמב"ם ש"מברכין על הקניין" משמע שמברכין אף כשאנו עושה לעצמו אלא קונה מאדם אחר, ודלא כמסקנת הגר"א).

ד.

ברכת שהחיינו על מצות ועל דברי הרשות האם גדרן שווה?

והנה מדברי התוס' בסוכה ובמנחות בשם רב שרירא ומדברי העיטור, נראה שהשוו בין ברכה על דברי רשות המתחדשים לבין ברכה על מצוות (שכתבו דין התוספתא מבוסס על הדין דכלים חדשים, ורב שרירא כתב שאינו לדינא, כיון ואין מברך אלא על דבר שהוא מזמן לזמן, והקשו מפדיון הבן, ומשמע שסברי שדינם שווה). אבל כבר ידוע שיש לחלק ביניהם, שהברכה על כלים חדשים אינה אלא ברכת הרשות על שמחת הלב, כדאמרינן בסוף פ"ג דעירובין (מ:), וברכת שהחיינו על המצוות הרי היא חובה ומכלל כל ברכת המצוות ומתלווה עליהן. וכן מבואר ברמב"ם, שהביא שם בפ"י את דין דברכת שהחיינו על כלים חדשים וכדו' בכלל הברכות שהן דרך שבח והודיה, בעוד שאת ברכת שהחיינו על המצוות סידר כאן, בפני עצמה, בכלל ברכת המצוות. וגם, שאילו היה דינם שווה, לא היה לו כלל להביא את דין התוספתא דעושה תפילין, דהלא תפילין בכלל כלים חדשים הן, שכתב שם לעיל בפ"י. וכ"מ מהגר"א, שכתב דהכא דווקא בעשייה לעצמו מברך, בעוד שברור שעל בגדים חדשים מברך, אף שאינו עושה אלא קונה בלבד. וכ"נ מדברי מהרש"ל (חכמת שלמה סוכה מו. סד"ה בד"ה הרואה נ"ח), שברכת שהחיינו ליכא רק היכא שמברך ברכת המצוות בהדה, וע"כ כוונתו דווקא לשהחיינו על מצוות (ובכך מתיישב מה שהעיר שם מהרש"א ע"ד), וכן ביאר א"ז זצ"ל הגאב"ד דסט לואיס בספרו "פרי יהושע" (ס' סט) עי"ש, ואי"ה יבואר עוד להלן.

**אם אכן אין גדרן שווה, מה השייכות בין ברכת שהחיינו על עשיה,
במקום מצוה?**

מעתה צ"ע עיקר דין התוספתא והרמב"ם, מה השייכות לברך שהחיינו על מצוה מחמת העשיה או הקניין, דאי אין מברכים מחמת הקניין עצמו, כשאר קונה כלים חדשים, וכנראה משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, מהיכי תיתי שיברך מחמת מצוה שיש בה קניין. וצ"ל שיסוד ברכת שהחיינו על מצוות הוא לברך בכל חידוש שיש במצוה, ועל כן מברך האדם על כל מצוה שבאה מזמן לזמן או שהיא נדירה מעט, וזוהי גם הסברא לברך שהחיינו כשעושה תפילין, שע"כ נכנסת לו התחדשות במצווה עצמה, ובזה סייג הגר"א דהכא אין מברך אלא כשעושה תפילין בעצמו, שבכך יש לו התקשרות והתחדשות למצווה (וידועים דברי החזון איש באיגרותיו על השמחה המופרזת שירגיש העושה ציצית בהידור ולובשם).

ובדעת הרמב"ם יש לעיין, מה יהיה הדין אם לא בירך בשעת העשיה- האם מברך כשבא לקיים המצווה? דהלא מה שמבואר ברמב"ם, בסיפא של דבריו, הוא לעניין לולב וסוכה (וכבגמ' סוכה שם), ולכאור' היה נראה שכיון שהוא בכלל ברכת המצוות דין שיברך, וכמו שנתבאר, שהוא על השמחה בחידוש המצוה וקצ"ע.

**ביאור התוס' במנחות - שמוכח שאין מברכים שהחיינו, ממה שאין
מברכין על העשיה, ובזה מתיישב המנהג (שלא כהגר"א)**

אולם בדעת העיטור והתוס' (דהיינו בביאור שיטתם, אם לא נשווה את ברכות שהחיינו של מצוות ושאר חידושים להדדי), שפיר י"ל דלא שייכת כלל ברכת שהחיינו על קניין, ואפי' על עשייה, לברכת שהחיינו על מצוות, ומה שמצינו בגמ' סוכה לברך שהחיינו על עשית סוכה ולולב, זה מדין ברכת המצוות, שחייב בשהחיינו על המצוה שהגיעה מזמן לזמן, אלא שהוא יכול לברך גם על העשייה, מפני שגם אז ניכר זמן חידוש המצוה. אולם, כשהמצוה עצמה אינה זוקקת ברכת שהחיינו כיון ומקיימה בכל עת, ניתן שפיר לומר שאין סברא לברך על העשייה בעלמא.

אמנם אילו היינו מברכים ברכת המצוות על העשייה, דהיינו שיש כאן מצות עשייה שעומדת בפ"ע, שפיר היה מקום לברך גם שהחיינו על מצוה זו עצמה,

דהלא לעניין מצוה זו של עשייה יש כאן חידוש אף שלעניין קיום ליתא, ושפיר יש לברך שהחיינו עליה, אולם אם אין ברכה על העשייה, מפני שהיא אינה גמר המצוה, אין כבר סברא לברך שהחיינו על המצוה, כמו שכתבנו לעיל ע"פ המהרש"ל, שאין האדם מברך שהחיינו על המצוה אלא כשמברך ברכת המצוות, דהיינו בעידן מצוה שיש לברך עליה.

מעשה זהו שיעורם של דברי התוס' במנחות הנ"ל (ע"ד שכתב שם הגר"א, בתוספת ביאור), דכיוון ומהסוגי' מתבאר שם שאין מברכים על העשייה, מדהיו יודעים ששאל לו לכל עניני ברכת המצוות שבתפילין ולא הורה לו לברך אלא להניח ועל מצות תפילין ולא על עשיית תפילין, מדאין נחשבת העשייה כמצוה בפ"ע כל שאין היא גמר המצוה, וזה דלא כהירושלמי בפ' הרואה שמברכים על העשייה, וכן נראה מהתוספתא הנ"ל דלא כהירושלמי, שאין ברכה מיוחדת על העשייה, מדלא כתבו אלא ברכת שהחיינו ולא ברכת המצוות. ומעשה גם מוכח דברכת שהחיינו על תפילין אינה שייכת אלא מטעם כלים חדשים, וזה סברו התוס' דלא קי"ל הכי כדעת רב שרירא, דלא בא מזמן לזמן ולכן לא יברך (ולסברא דנראית מהשו"ע, דמצוות לאו ליהנות ניתנו, שפיר אין מברך גם אי מברך על כלים חדשים).

עכ"פ מבואר דאינו רק דיוק בעלמא מהסוג' שם שאין לברך שהחיינו, אלא הוא סברא, שאין יכול לברך אלא אי מברך או על עצם הקניין, ככלים חדשים, או שהמצוה היא בעשייה ושהיא גמר המצוה (או שעכ"פ היא מצוה שיש בה שהחיינו, כלולב) ואז יש גם לברך שהחיינו על העשייה, ולא קי"ל הכי, וממילא מתיישב המנהג שאין מברכין על התפילין שהחיינו, כמש"נ.

